

Hat i første person flertall

//

//]]]]> //]]>

AKTUELT: Hatefulle ytringer har økt i omfang de senere årene, og de skader de som rammes. En norsk versjon av Europarådets No Hate Speech Movement, Stopp Hatprat, ble lansert i februar i år. I dette innlegget argumenterer filosof Lene Auestad for viktigheten av et sosialt perspektiv på fenomenet hatprat.

En bidragsyter til boken *Hating in the First Person Plural*, å hate i første person flertall, åpner sin artikkel om sexisme på følgende måte:

Jeg er en kvinne som prøver å skrive et essay om sexisme. [...] I invitasjonen til bidragsyterne

introduserer [redaktøren] fenomenet irrasjonelt hat ved å [...] nevne de betente termene vi bruker til å hate og såre den andre: «nigger», «homse», «fritte». Jeg er fanget opp i og skåret opp av dette språket og jeg har nettopp prøvd å overføre den virkningen på deg, leseren. Det er umulig ikke å skutte seg og bli opprørt. Ordene vil ikke forbli rent symbolske. [...] Men vi er selvsagt ment å føle disse merkelige affektene, disse bølgene av skam og raseri og (alarmerende nok?) opphisselse (Harris 2003 s. 249-250).

Denne beskrivelsen av hvordan ordene virker smittsomme, hvordan de så å si trenger inn i kjøttet til mottageren, sier noe vesentlig om hatprat. Som inngang til hvordan hatfylte karakteristikker, rettet mot bestemte kategorier av andre opererer, er det relevant å vise til John Langshaw Austins diskusjon av talehandlinger. Austin presenterer performative ytringer på følgende måte:

Filosofen har for lenge antatt at et «utsagns» oppgave bare kan være å «beskrive» et saksforhold eller «fastslå et faktum», noe det gjør på en enten sann eller usann måte.

[...Men] det finnes ytringer [...] som

- A. [...] ikke «beskriver» eller «rapporterer» [...] noe som helst, ikke er «sanne eller usanne»; og
- B. ytringen av setningen er, eller er del av, utførelsen av en handling [...]

Eksempler:

(E. a) «Ja» (i sammenhengen «Jeg tar denne som står ved min side til min ektefelle») – som uttalt i løpet av en bryllupsseremoni.

(E. b) «Jeg døper dette skipet Dronning Sonja» – som uttalt når jeg knuser flasken mot båtkanten (Austin (1962) 1975 s. 1, 5. Min oversettelse).

Å utsi disse ordene er ikke å beskrive noe, ei heller å erklære at jeg gjør noe. Snarere er det å utsi ordene å utføre en bestemt handling; når jeg sier at jeg døper skipet Dronning Sonja i den relevante sammenhengen, gjør jeg nettopp det. Austin er opptatt av hvordan performative ytringer kan slå feil, og oppgir følgende kriterier for at de skal fungere:

A. 1. Det må foreligge en akseptert konvensjonell prosedyre med en bestemt konvensjonell effekt, [som innbefatter] visse personers ytring av visse ord under visse omstendigheter.

A. 2. De bestemte personene og omstendighetene i et gitt tilfelle må være egnet for påkalling av denne bestemte prosedyren. (Austin (1962) 1975 s. 26, 34).

//]]]]> //]]>

Med andre ord er performative ytringer avhengige av sosiale ritualer og sosiale normer for autoritet. Eksemplene fokuserer ikke på talerens tanker eller følelser, men på det ritualistiske elementet; uærlige talehandlinger er ikke av den grunn tomme.

For å kunne sies å ha gitt et løfte, må jeg ha blitt hørt av noen og ha blitt forstått av ham eller henne som å ha lovet noe, et sosialt rammeverk må være på plass for at talehandlingen kan fungere (s. 22). Dette viser til hvordan talehandlinger forholder seg til maktstrukturer. Austins referanse til 'egnede personer og omstendigheter' minner oss om at et utsagns mening, hvis det ytres i en annen sosial sammenheng, kan endres fullstendig, eller kan bli meningsløst. «Spørsmålet», undrer Austin seg, «er i hvilken grad handlinger kan være ensidige?

På lignende vis oppstår spørsmålet om når en handling tar slutt, hva regnes som dens fullendelse?» ((1962) 1975 s. 37). Disse spørsmålene gir en god inngang til Judith Butlers diskusjon av temaet.

Et tap av sted

Butler beskriver det å bli tiltalt på en sårende måte som en situasjon hvor en rammes av desorientering:

Å bli såret av tale er å rammes av et tap av kontekst, det vil si, ikke å vite hvor du er. [...] I øyeblikket av slik rystelse synliggjøres nettopp utsattheten av ens «plass» innen fellesskapet av talere; en kan bli «satt på plass» av slik tale, men denne plassen, dette stedet, kan være ingen steder (Butler 1997 s. 4).

For å relatere beskrivelsen hennes til Charles Taylors metafor «kartet over det gode» – det gir et bilde av å bli skjøvet bort fra kartet utfra ståstedet til den kanskje sosialt dominerende andre. For Taylor innebærer det «faktum at vi må plassere oss selv i et rom definert av [...] kvalitative distinksjoner [om verdighet] at hvor vi står i forhold til dem må være av betydning for oss» (1989 s. 42), men dette er en situasjon hvor vi kastes ut av balanse i et evaluativt sosialt rom.

Butlers formulering innfanger veldig treffende hvordan den sårende talehandlingen kan

fremstå fra talerens ståsted som å «sette mottageren på plass», plassere ham eller henne «der vedkommende hører til» – i en mindreverdige sosial kategori, mens mottageren opplever et desorienterende slag, i romlig forstand et tap av sted eller ståsted.

//

//]]]]> //]]>

Med henvisning til Mari Matsuda beskriver Butler hvordan hatefulle ytringer ikke bare handler overfor lytteren men bidrar til den sosiale konstitueringen av den som tillaes:

I kraft av den sosiale stillingen han eller hun innehar [...] såres lytteren som følge av utsagnet. [...]Den] gjenspeiler ikke bare en sosial dominans-struktur; talen utøver dominans, [den] blir middelet for å gjeninnsette denne sosiale strukturen (Butler 1997 s. 18).

Med andre ord, hatprat konstituerer subjektet, mottageren, i en underordnet posisjon. Den gjør bruk av et allerede eksisterende sosialt forhold av dominans, og snarere enn bare å gjenspeile det, har den som aktivt mål å videreføre eller gjeninnsette denne sosiale strukturen. Hatefulle ytringer inngår i sosiale praksiser hvor uønskede og smertefulle følelser som skam og skyld kollektivt tvinges over på kulturelt utvalgte andre.

Det norske uttrykket «å slenge dritt» viser metaforisk til en handling der en bombarderer en

annen med en del av en selv en ikke ønsker å identifisere seg med – den andre skal tvinges til å ta dette inn over seg i stedet.

Hatprat som repetisjon

Et viktig poeng er at den hatefulle ytringen, i likhet med Austins talehandlinger, fungerer gjennom sin appell til, og sitt grunnlag i tradisjon:

Subjektet som ytrer hatprat er opplagt ansvarlig for slik tale, men dette subjektet er sjelden oppfinneren av denne talen. Rassistisk tale virker gjennom påkallelsen av konvensjoner; den sirkulerer, og selv om den trenger subjektet for å bli ytret, hverken begynner eller slutter den med det talende subjektet eller med det bestemte navnet som blir brukt (Butler 1997 s. 34).

Den som ytrer det hatefulle utsagnet, skriver Butler, siterer snarere enn oppfinner – hun eller han repeterer tradisjonelt ydmykende utsagn, forestillinger som allerede er til stede i kulturen. Den aktive delen er talerens støtteerklæring til disse verdikategoriene: Makten til å «rase» og makten til å «kjønne» går forut for det enkelte snakkende subjektet, «og allikevel synes den ene som taler å ha denne makten» (s. 49).

I det vi kan se som en positiv bekreftelse av oss som subjekter, har hver av oss blitt gitt et egennavn som vi har lært å svare på, og vi har kanskje vært utsatt for en annen type navngivning, ved skjellsord, og svarer i en viss forstand på noen av disse også.

Åpningssitatet fra Harris formidler hvordan vi ofte ikke kan unngå å identifisere oss med disse sårende, betente termene som så å si kastes på oss. Talerens ansvar ligger nettopp i repetisjonen, i det å gjenbruke og gjenopplive tradisjonelle nidord, og dermed bekrefte deres fortsatte gyldighet. Siteringsaspektet indikerer dermed at ansvaret ikke slutter med taleren. Butlers spørsmål; «Hvis ytringen skulle rettsforfølges, hvor og når skulle [dette] begynne og hvor og når skulle det ende?» er ikke, i min lesning, en benektelse av personlig ansvar, men en inngang til et mer sosialt og kritisk fokus.

Et rettighetsdilemma

Et utgangspunkt for min interesse for temaet var at jeg skrev en avhandling om fordommer (Auestad 2014), og hatprat er et naturlig undertema, en av måtene fordommer spres og kommer til uttrykk. Et annet var debatten i Norge fra 2011 om ytringsfrihet og hatefulle ytringer, hvor det tilsynelatende raskt dannet seg en konsensus om at ytringsfrihet betegner noe absolutt som ikke kan tilsidesettes på grunn av såkalte «andre hensyn». Så rammeverket for konklusjonen, oppsummert i Aftenposten, var en motsetning, mellom en ufravikelig rettighet på den ene siden, som tilskrives individet, og mindre viktige samfunnshensyn på den andre.

//]]]]> //]]>

Artikkel 19 i FNs Menneskerettighetserklæring lyder:

Enhver har rett til menings- og ytringsfrihet. Denne rett omfatter frihet til å hevde meninger uten innblanding og til å søke, motta og meddele opplysninger og ideer gjennom ethvert meddelelsesmiddel og uten hensyn til landegrenser.

Dette kan leses i sammenheng med den forutgående Artikkel 18, som lyder:

Enhver har rett til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Denne rett omfatter frihet til å skifte religion eller tro, og frihet til enten alene eller sammen med andre, og offentlig eller privat, å gi uttrykk for sin religion eller tro gjennom undervisning, utøvelse, tilbedelse og ritualer.

Tenkning finner sted i dialog med andre, i og mellom bestemte samfunn, og ikke i fullstendig isolasjon. Frihet til å meddele egne meninger og til å motta informasjon er dermed viktig for å kunne utøve tanke-, samvittighets- og trosfrihet. Ytringsfrihet er dermed både et mål i seg selv og et middel til andre formål. Men når vi leser Artikkel 2 og 7 fremtrer et mer nyansert bilde:

Enhver har krav på alle de rettigheter som er nevnt i denne erklæring, uten forskjell av noen art, for eksempel på grunn av rase, farge, kjønn, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, eiendom, fødsel, eller annet forhold. [...]

Og Artikkel 7:

Alle er like for loven og har uten diskriminering rett til samme beskyttelse av loven. Alle har krav på samme beskyttelse mot diskriminering i strid med denne erklæring og mot enhver oppfordring til slik diskriminering.

Og hatefulle ytringer gjør nettopp det – de krenker andre menneskers rettigheter til beskyttelse mot diskriminering. Dermed står vi overfor et paradoks når en menneskerettighet – til ytringsfrihet – blir brukt til å øve vold mot en annen menneskerettighet – til beskyttelse mot diskriminering. Et krav om at «du må innvilge meg min rett til å krenke dine rettigheter» er på ingen måte så uproblematisk som det har blitt fremstilt. Erklæringen avsluttes med å fastslå at de nevnte rettigheter og friheter ikke «i noe tilfelle [må] utøves i strid med De Forente Nasjoners formål og prinsipper» og at (Artikkel

30):

Intet i denne erklæringen skal tolkes slik at det gir noen stat, gruppe eller person rett til å ta del i noen virksomhet eller foreta noen handling som tar sikte på å ødelegge noen av de rettigheter og friheter som er nevnt i Erklæringen.

Rasistiske, antisemittiske, homofobiske, sexistiske, islamofobe og antisiganistiske ytringer kan nettopp sies å ha som mål å underminere disse rettighetene og stride mot De Forente Nasjoners formål, «anerkjennelsen av iboende verdighet og av like og uavhengelige rettigheter for alle medlemmer av menneskeslekten», en reaksjon på at visse kategorier av mennesker hadde blitt utpekt som gjenstand for angrep og endelig folkemord. Det fastslås i Artikkel 29 at enhver bare skal være undergitt:

Slike begrensninger som er fastsatt i lov utelukkende i formål å sikre den nødvendige anerkjennelse av og respekt for andres rettigheter og friheter, og de krav som moralen, den offentlige orden og den alminnelige velferd i et demokratisk samfunn med rette stiller.

Vi kan merke oss at det står «de krav samfunnet med rette stiller», så det er ikke nødvendigvis de rådende normene det vises til. I noen grad er det å kunne utfordre etablerte tolkninger av hva som ligger i disse ordene en viktig del av offentlige debatter – men det er et åpent spørsmål hvor grensen skal trekkes når det gjelder misaktelse for hele kategorier av mennesker.

En tanke som kan ligge bak en oppfattelse av ytringsfriheten som total og som viktigere enn andre rettigheter er en *laissez-faire*-inspirert ide om at «så lenge min rett til å si hva jeg vil er beskyttet, vil resten ordne seg selv». Men i et samfunn med en majoritet og minoritetsbefolkninger, med grupper med mer eller mindre makt, og med større eller mindre innflytelse over media, er dette opplagt ikke tilfelle; den «grunnleggende rettigheten» blir brukt til å trampe over andre mennesker, til å øke dominansen til allerede dominerende sosiale grupper, til å fremme den sterkestes makt.

Trykkokerhypotesens begrensninger

Den såkalte trykkokerhypotesen hevder at hatefulle ytringer virker som sikkerhetsventiler, at det å få utløp for aggresjonen leder til mindre aggresjon. Allport diskuterte trykkokerhypotesen i boken *The Nature of Prejudice*, og fant at samtlige studier, både på individ- og samfunnsnivå, avkreftet hypotesen. Stagner fant at studenter som rettet aggresjon i noen retninger, var mer, ikke mindre tilbøyelige til kanalisere aggresjon også i andre retninger. Da USAs aggresjon var rettet mot tyske, italienske og japanske fiender utenlands under Andre Verdenskrig, burde det ifølge hypotesen vært roligere enn normalt på eget territorium. I stedet var situasjonen preget av oppildnet ryktespredning om indre fiendtlighet og voldelige raseopptøyer, langt mer enn i fredstid. Snarere enn å uttømme aggresjon tyder all evidens på at disse angrepene, fysiske og verbale, mot andre leder til mer aggresjon (s. 358). Om hatefulle termer skrev Allport at vi trygt kan anta at en etnisk merkelapp fremkaller en stereotyp som i sin tur medfører avvisende adferd (s. 316). «Skjønt det meste av

bjeffing ikke leder til biting, er det aldri et bitt uten forutgående bjeffing» (s. 57).

//

//]]]]> //]]>

Mullen og Rise viste i 2013 at de innvandrergroppene i USA som ble referert til med mindre komplekse og mer negative termer hadde mindre sannsynlighet for å gifte seg med innfødte amerikanere, større sannsynlighet for å være segregert i etnisk avgrensede nabolag og ble betraktet som mer egnet til å påta seg farlig arbeid (Mullen/Leader s. 195). En rekke studier har videre påvist de omfattende negative effektene av å bli gjort til gjenstand for hatprat, på en skala fra negative følelsesmessige reaksjoner, fysiologiske reaksjoner og lav kollektiv selvtillit (s. 196). Når det gjelder tredjeperson, viser forskning at det å overhøre hatfylte betegnelser om andre grupper kan påvirke lytterne til å devaluere de disse termene viser til. Forfatterne konkluderte at disse betegnelsene «ikke bare er symptomer på fordommer, men også bærere av sykdommen». Videre medførte reduksjon i kompleksitet i karakteristikken av «de andre» en øket tendens til eksklusjon av disse (s. 199). Det er altså to dimensjoner i spill her; graden av negativitet og graden av kompleksitet i ordbruk, og dehumanisering er også knyttet til grov overforenkling i bruk av kategorier, som når forskjeller mellom inngruppen og utgruppen absolutteres (Dalal 2002), og det snakkes som om alle medlemmer av utgruppen er essensielt identiske.

Hvordan kan vi forstå dette at hatefulle ytringer ikke «letter trykket» men snarere fører til flere hatefulle ytringer? Den såkalte trykkokereffekten er tenkt fra et enpersons perspektiv, hvor et individ har en viss mengde affekt som uttømmes. Men mennesker er sosiale vesener. Tanker og følelser

formes i relasjoner med andre. Det norske debattklimaet har i de senere årene gradvis blitt preget av mer og mer sirkulasjon av fordommer og mer og mer åpen aggresjon mot folk som betraktes som «andre». Samtidig ser det ut til at mange er blitt så vant til det at det simpelthen betraktes som normalt. Det sies at hvis man putter en frosk rett ned i kokende vann, vil frosken umiddelbart hoppe ut, men hvis man derimot varmer opp vannet gradvis, vil frosken ikke merke forandringen før det er for sent og den har blitt kokt levende. De sosiale normene har flyttet seg i retning av diskurser med mer hat og mindre rom for nyanser.

Fenomenet hatprat står i sterk kontrast til Habermas' teori om kommunikativ handling og den ideelle talesituasjon. En grunn til dette, som jeg har vært inne på, er maktaspektet. Den sterkeste eller dominerende parten trenger ikke justere sin oppfatning av den mindre mektige parten eller lytte til dennes argumenter fordi den kan komme unna med det sosialt (Auestad 2012). Den hatefulle ytringen har hverken som mål å informere eller invitere mottageren til refleksiv diskurs, mens den kan også være henvendt til en tredjepart, og invitere den tredje til å ta del i angrepet. Ytringer som oppfordrer til hat, forakt og diskriminering har ofte en dimensjon av appell til en tredje om enighet: «Vi i inngruppen er enige om å se ned på og ekskludere disse andre, er vi ikke det?».

De aller fleste rasister, antisemitter, sexister, homofobe, islamofobe, antisiganister, xenofobe er ute etter sosial aksept, og er mottagelige for signaler om hva som er sosialt gangbart. Derfor er det viktig hvilke signaler de gis, og hva tredjepart tillater.

Opplysning og offentlig affekt

Opplysningsarbeid har en rolle å spille i kamp mot diskriminering, men det er klare begrensninger ved fornuft og opplysning som eneste strategi. Det strategien overser er at mange som ytrer hatprat har et behov for noen å skylde på, noen å hate, noen å forakte, og dette behovet går forut for argumentene for at bestemte andre er legitime målskiver. Denne impulsen har forrang fremfor argumentene, som er utbyttbare, og ikke alle verdsetter konsistens i debatt. Et generelt trekk ved høyrepopulistiske partier er at de noen ganger uttaler seg mer rasistisk, beregnet på de av velgerne de vet vil verdsette dette, og mindre rasistisk når de vil appellere til en mainstream-befolkning. Til dels resulterer dette i selvmotsigelser, men den beste forståelsen av dette er ikke å kalle det «irrasjonelt», siden det representerer en kalkulert, strategisk form for rasjonalitet som fungerer overfor målgruppen.

Rasisme i moderne form har et behov for ikke å bli definert som rasisme, fordi det er diskreditert, for å kunne uttrykke hat men samtidig unnslipe ansvar og skyld. Nye retoriske former, som for eksempel fremstiller «kultur» som kvasi-essens (Barker 1981), er svar på dette.

Anonyme debattanter

Et underpunkt i denne sammenhengen er diskusjonen om anonymitet i nettdebatter. Mens debatter som foregår under fullt navn opprettholder en forbindelse mellom ytringen og personen som hevder

den, kutter anonymiteten denne forbindelsen. Det er trolig ikke for spekulativt å anta at dette tilfører ytringen en karakter av uvirkelighet, tilfører en opplevelse av avstand mellom en selv og ens egen uttalelse.

Danelle Keats Citron sammenligner internettbänder som spammer andres blogger med rasistiske og sexistiske angrep med hettekleddede medlemmer av Ku Klux Klan som utøvde grov vold under dekke av anonymitet (2010, s. 42).

Eli Skogerbø argumenterer for at nettets konvensjon om anonymitet bryter med demokratiets konvensjon om ansvarlighet og åpenhet; det gjør det umulig for publikum å kontrollere om debattantene er ærlige, gir uttrykk for personlige synspunkter eller har andre motiver (2013, s. 198). Det er grunn til å anta at mange som står bak rasistiske, sexistiske og diskriminerende ytringer på internett ville avstått fra å publisere disse hvis de hadde blitt tvunget til å underskrive med fullt navn. I enkelte tilfeller kan det finnes gode grunner for anonymitet – som ved varsling eller når en skriver om sine erfaringer som representant for en stigmatisert gruppe og ikke ønsker eksponering. Men det er grunn til å sette spørsmålsteget ved om anonymitet skal være hovedregelen.

Hva gjør vi når vi snakker?

Vi kan tenke om språket som noe som har en ekspressiv pol og en kommunikativ pol – når vi snakker gir vi uttrykk for noe, og vi søker å formidle noe til andre. En absoluttering av retten til ytringsfrihet til fortrenghet for retten til beskyttelse mot diskriminering kan sies å vektlegge det ekspressive aspektet ensidig, og å abstrahere taleren fra fellesskapet av talere og lyttere. Hatefulle ytringer er ekspressive, og de er kommunikative i den forstand at slengningen av de betente ordene har støtte i historien, i en ramme av konvensjonell mening. De er ikke kommunikative i Gadamer's ((1960) 2004) forstand av å søke en gjensidig forståelse, noe som forutsetter åpenhet, gjensidig sårbarhet og et blikk for ens egne begrensninger. Ytringen av hatprat er likegyldig til dette hermeneutiske målet, men kan ha som mål å få en tredjepart til å ta del i hatet og ydmykelsen.

Vi har alltid allerede absorbert et språk bestående av tradisjonelt undertrykkende så vel som egalitære verdier før vi er i stand til å artikulere noe. Men gjentakelse av disse er noe aktivt, og vi har en rolle i å forme hva vi repeterer og hva vi søker å reformulere.

Kilder

- Allport, G. W. ((1954) 1979) *The Nature of Prejudice*, Cambridge, Massachusetts: Perseus Books.
- Auestad, L. (2012) «Subjectivity and absence: prejudice as a psycho-social theme» i L. Auestad red. *Psychoanalysis and Politics: Exclusion and the Politics of Representation*. London: Karnac, s. 29-42.

- Auestad, L. (2014) *Respect, Plurality, and Prejudice. A Psychoanalytical and Philosophical Enquiry into the Dynamics of Social Exclusion and Discrimination*. London: Karnac.
(kommer i september/oktober)
- Austin, J. L. / Urmson, J. O and Sbisà, M. eds. ((1962) 1975) *How to Do Things with Words*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Barker, M. (1981) *The New Racism*. London: Junction Books.
- Butler, J. (1997) *Excitable Speech. A Politics of the Performative*. New York/ London: Routledge.
- Citron, D. K. (2010) «Civil Rights in Our Information Age» i Levmore, S./Nussbaum, M. red. *The Offensive Internet*. Cambridge, Mass./London, UK: Harvard University Press, s. 31-49.
- Dalal, F. (2002) *Race, Colour and the Processes of Racialization*. London/New York: Routledge.
- FN (1948) *FNs verdenserklæring om menneskerettigheter*. Tilgjengelig elektronisk: <http://www.fn.no>
- Gadamer, H-G. ((1960) 2004) *Truth and Method*. London/New York: Continuum.
- Harris, A. (2003) «Misogyny: Hatred at Close Range» i Moss, D. red. *Hating in the First Person Plural. Psychoanalytic Essays on Racism, Homophobia, Misogyny, and Terror*. New York: Other Press, s. 249-278.
- Mullen, B./ Leader, T. (2005) «Linguistic Factors: Antilocutions, Ethnonyms, Ethnophaulisms, and Other Varieties of Hate Speech» i J. F. Dovidio/P. Glick/L. A. Rudman red. *On The Nature of Prejudice. Fifty Years after Allport*. Malden, MA, USA/Oxford, UK/Victoria, Australia: Blackwell Publishing, s. 192-207.
- Skogerbø, E. (2013) «Nettet som arena for politisk debatt – etter 22. juli» i A. R. Jupskås (red.) *Akademiske perspektiver på 22. juli*. Oslo: Akademika forlag.
- Taylor, C. (1989) *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.